

ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΡΕΥΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Μάρη Λαυρεντιάδου*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το μεταναστευτικό ρεύμα της τελευταίας 15ετίας από τις χώρες της Α. Ευρώπης και η μαζική είσοδος των μεταναστών στην αγορά εργασίας έχουν μετατρέψει το αστικό, κοινωνικό και οικονομικό τοπίο της Ελλάδας. Οι Έλληνες Πόντιοι από την πρώην ΕΣΣΔ αναπτύσσουν ιδιαίτερες πρακτικές ιδιοποίησης του χώρου, διεκδικούν το δικαίωμα στην πόλη, στον αστικό χώρο. Οι οικιστικές στρατηγικές τους εντάσσονται μέσα σε μια λογική ένταξης στη χώρα υποδοχής. Η τυπολογία της οικιστικής κινητικότητάς τους αναδεικνύει τόσο τις δυνατότητες για κοινωνική κινητικότητα όσο και τη συμβολή των δικτύων αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας στην πρόσβαση στην κατοικία. Μια σειρά κοινωνικών διαφοροποιήσεων αντανακλώνεται στον αστικό χώρο. Η κοινωνική γραμμή διαχωρισμού μεταξύ των φτωχών και υποβαθμισμένων συνοικιών της Δ. Αθήνας και των γειτονιών του Κέντρου και του Βορρά μετατοπίστηκε προς τα ΒΔ, προς τον αστικό χώρο του Θριάσιου Πεδίου. Ο προϋπάρχων διαχωρισμός μεταξύ των προσφύγων της Μικράς Ασίας και των ντόπιων αντικατέστησε τους πρώτους με τους μετανάστες, ανάμεσα στους οποίους οι Έλληνες Πόντιοι από την πρώην ΕΣΣΔ αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι.

Le flux migratoire des grecs pontiques de l'ex-URSS et les transformations spatiales et sociales de l'espace urbain dans l'agglomération d'Athènes

Marie Lavrentiadou

RÉSUMÉ

Le flux migratoire massif des quinze dernières années en provenance des pays de l'Est et l'entrée des migrants dans le marché de travail ont transformé le paysage urbain, social et économique grec. Les grecs pontiques de l'ex-URSS s'approprient de l'espace et ils manifestent leur droit à la ville et à l'espace urbain. Leurs stratégies résidentielles s'inscrivent dans une logique d'intégration dans le pays d'accueil. La typologie de leur mobilité résidentielle met en valeur les perspectives d'une mobilité sociale, mais elle souligne aussi la contribution des réseaux de solidarité et d'entraide à l'accès au logement. La ségrégation spatiale se manifeste dans l'espace urbain. La ligne de différenciation sociale entre les quartiers pauvres et défavorisés de l'ouest de la capitale et ceux du centre et du nord s'est déplacée vers le nord-ouest, à l'espace urbain de la Région de Thriassio. La ségrégation entre les réfugiés de l'Asie Mineure et les autochtones réapparaît, en remplaçant les premiers par les immigrés, dont les grecs pontiques de l'ex-URSS représentent une partie important.

* Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών, Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς (ΕΜ.ΜΕΔΙΑ), e-mail: Marie.Lavrentiadou@wanadoo.fr.

Εισαγωγή

Αγνοημένη για μεγάλες χρονικές περιόδους από τη μητρόπολη, η ελληνική διασπορά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έρχεται δυναμικά στο προσκήνιο την περίοδο μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Οι λόγοι είναι πολλοί. Η «ανακάλυψη» ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής διασποράς στην ΕΣΣΔ αντανάκλα το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους και των κυρίαρχων τάξεων της χώρας για τμήματα της διασποράς σε γεωγραφικές περιοχές με ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία. Τα πολιτικά, δημογραφικά και οικονομικά διακυβεύματα είναι προφανή. Παράλληλα, αναπτύσσεται ένα μαζικό μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα. Για πρώτη φορά μετά τη Μικρασιατική καταστροφή η Ελλάδα υποδέχεται ένα σημαντικό αριθμό Ελλήνων της διασποράς. Η άφιξη αυτού του πληθυσμού δημιουργεί μια κοινωνική αναταραχή, αισθητή σε όλους τους Έλληνες. Εισάγουν μια σειρά καινούργιες κοινωνικοπολιτισμικές συμπεριφορές και αφήνουν τα σημάδια τους σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής, στις πόλεις και στα χωριά όπου εγκαθίστανται.

Οι δομές υποδοχής στη Θράκη δεν μπορούν να ικανοποιήσουν παρά μόνο τις προσδοκίες ενός μικρού αριθμού μεταναστών. Δεν μπορούν σε καμιά περίπτωση να ανταποκριθούν στη μαζική έλευση αυτού του πληθυσμού. Επιπλέον, καθώς οι δομές υποδοχής και εγκατάστασης είναι πολύ περιοριστικές, δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τη συγκέντρωση των Ελλήνων Ποντίων σε αυτή την περιοχή. Ο τύπος της εγκατάστασης που σχεδιάστηκε από την Πολιτεία αντικαταστάθηκε πολύ γρήγορα από μια φαινομενικά τυχαία εγκατάσταση στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας, και κυρίως στην Αθήνα.

Εντούτοις οι τόποι εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων στον ελληνικό εθνικό χώρο δεν είναι το αποτέλεσμα μιας τυχαίας διαδικασίας. Δεν ήταν απλώς το γεγονός ότι τα αστικά κέντρα αποτελούσαν πάντα τον πόλο έλξης των μεταναστών. Είναι η ιστορία της διασποράς τους στον ελλαδικό χώρο που κατευθύνει τις κινήσεις τους στο χώρο. Το δίκτυο της διασποράς τους μετατρέπεται σε βασικό μοχλό των οικιστικών τους διαδρομών. Η επιλογή των πόλεων και των χωριών συνδέεται πάντα με την ύπαρξη μιας παλαιότερης εγκατάστασης της ποντιακής κοινότητας σε αυτή την περιοχή. Τους ξαναβρίσκουμε σήμερα στους χώρους εγκατάστασης των παλιών μεταναστευτικών τους ρευμάτων του 20ού αιώνα. Αποκαθίστανται, έτσι, οι δεσμοί μεταξύ των γενεών που χωρίστηκαν από τη μετανάστευση εδώ και χρόνια. Παράλληλα, αυτά τα μεταναστευτικά δίκτυα διευκολύνουν την υποδοχή και την ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία: σε ένα χώρο που τους είναι άγνωστος και, κυρίως, που τον είχαν φανταστεί διαφορετικά (Λαυρεντιάδου 2006).

Στην Αθήνα η μαζική άφιξη των Ποντίων μεταναστών και η εγκατάστασή τους στους δυτικούς περιφερειακούς δήμους της πρωτεύουσας ξαναφέρει στην επικαιρότητα το μεταπολεμικό αθηναϊκό μοντέλο ανάπτυξης. Η πρωτεύουσα εξελίσσεται πάντα στη βάση οικονομικών, πολιτικών και δημογραφικών ανακατατάξεων. Η σημερινή ιδιαιτερότητα οφείλεται στο γεγονός ότι οι σημερινοί μετασχηματισμοί μέσα στα όριά της οφείλονται σε διεθνή γεγονότα, στη γεωπολιτική κατάσταση των γειτονικών περιοχών. Δύο είναι οι βασικοί λόγοι της εγκατάστασης των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στην Αθήνα: το επείγον της εγκατάστασής τους και η επιθυμία τους να ριζώσουν για πάντα στην Ελλάδα. Οι μηχανισμοί ιδιοποίησης του χώρου από τους Πόντιους μετανάστες επιβεβαιώνουν τη μοναδική ικανότητα της αθηναϊκής πρωτεύουσας να υποδέ-

χεται καινούργιες ομάδες πληθυσμών με κοινωνικά προβλήματα. Κάτω από την πίεση των μεταναστών, η αστικοποίηση αδόμετων εκτάσεων συμβάλλει στην επέκταση της αθηναϊκής πρωτεύουσας. Η τυχαία επέκταση γίνεται με την ίδρυση καινούργιων περιοχών κατοικίας. Επιβάλλει τη δημιουργία υποδομών και αστικών εξυπηρετήσεων, ενώ παράλληλα επιταχύνει τη χωρική συγκέντρωση. Από την άλλη, η οικονομική κρίση και το υψηλό ποσοστό ανεργίας δεν επιτρέπουν σε αυτά τα καινούργια κομμάτια της πόλης να ενταχθούν ισότιμα στο αστικό σύστημα της πρωτεύουσας και προκαλούν τη δημιουργία μιας σειράς σημαντικών ανισοτήτων στην πόλη. Έτσι, εμφανίζεται ξανά στο Πολεοδομικό Συγκρότημα της Αθήνας ένας έντονος κοινωνικός διαχωρισμός.

Έρευνα και μεθοδολογία

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα ήταν να διερευνηθούν σε βάθος οι στεγαστικές στρατηγικές των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ, η οικιστική τους κινητικότητα και τα χαρακτηριστικά της κατοικίας τους. Η συμβολή των στεγαστικών στρατηγικών των μεταναστών στην ανάδειξη της εθνοτικής τους ταυτότητας μέσα στον αστικό χώρο και η θετική επίδραση στη διαδικασία της μεταναστευτικής τους ένταξης στην Ελλάδα θα παρουσιαστούν σε αυτό το άρθρο. Τα ερευνητικά αποτελέσματα είναι το συνθετικό προϊόν δύο ερευνών, μίας που εκπονήθηκε το 1999 κατά τη διάρκεια διδακτορικής διατριβής (Λαυρεντιάδου 2006) και μίας μεταδιδακτορικής έρευνας¹ που βρίσκεται σε εξέλιξη. Για την πρώτη έρευνα πραγματοποιήθηκαν 100 συνεντεύξεις διάρκειας 2 ωρών και για τη δεύτερη 24 συνεντεύξεις διάρκειας 3 ωρών. Επιλέξαμε νοικοκυριά στους δήμους με υψηλή συγκέντρωση Ποντίων μεταναστών. Πρόκειται για παραδοσιακούς τόπους εγκατάστασης επιλεγμένους από προηγούμενα μεταναστευτικά ρεύματα, που βρίσκονταν κυρίως στα όρια του Πολεοδομικού Συγκροτήματος. Το νοικοκυριό περιλαμβάνει τις περισσότερες φορές πάνω από μία οικογένεια: οι δύσκολες συνθήκες ζωής στην Ελλάδα και η συνεχιζόμενη μετανάστευση υποχρεώνουν τους μετανάστες να ζήσουν κάτω από την ίδια στέγη για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Για να επιλέξουμε τις περιοχές έρευνάς μας χρησιμοποιήσαμε τις παρακάτω πηγές: α) τις εκδόσεις του ΕΙΥΑΠΟΕ που αφορούσαν στις διάφορες φάσεις του Προγράμματος Υποδοχής, β) την έρευνα του Υπουργείου Μακεδονίας και Θράκης από όπου πήραμε έναν κατάλογο των χωριών και των πόλεων εγκατάστασής τους στη Θράκη καθώς και των δήμων της Αθήνας όπου συγκεντρώνονταν οι Έλληνες Πόντιοι, γ) τις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους ποντιακών συλλόγων της Αθήνας, δ) τις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους τοπικών φορέων (αντιδήμαρχοι Νίκαιας, Ρέντη, Καλλιθέας, Αχαρνών, Ασπροπύργου).

Πήγαμε κατευθείαν στις περιοχές εγκατάστασης των Ποντίων της πρώην ΕΣΣΔ. Εγκαταστάθηκαν σε ορισμένα οικοδομικά τετράγωνα που πολύ εύκολα εντοπίζονται μέσα στον αστικό ιστό. Έτσι, στους δήμους Αχαρνών (Μενίδι), Ασπροπύργου, Ελευσίνας και Άνω Λιοσίων διαλέξαμε με τρόπο τυχαίο έναν αριθμό νοικοκυριών σε αυτές τις γειτονιές. Στους δήμους Αθηναίων, Καλλιθέας, Νίκαιας, Ταύρου, Νέας Ιωνίας, Δάφνης, Κορυδαλλού, Γλυφάδας, Παλαιού Φαλήρου, όπου είναι διασκορπισμένοι, είχαμε συγκεκριμένες πληροφορίες για τις διευθύνσεις τους από συγγενείς τους στους πιο πάνω δήμους και από εκπροσώπους των τοπικών συλλόγων Ποντίων.

1. Μεταδιδακτορική έρευνα που εκπονείται από το ΕΜΜΕΔΙΑ του Πανεπιστημίου Αθηνών, στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ.

Πίνακας 1.

Κατανομή των ερωτηματολογίων στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθηνών

ΔΗΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ
Ρέντης	6
Καλλιθέα	24
Νίκαια	9
Κορυδαλλός	2
Γλυφάδα	1
Λυκόβρυση	1
Κερατσίνι	1
Ταύρος	1
Αχαρνάι (Μενίδι)	40
Ασπρόπυργος	24
Ελευσίνα	7
Άνω Λιόσια	1
Παλαιό Φάληρο	2
Δάφνη	1
Αθήνα (Άνω Πετράλωνα - Γκύζη)	3
Νέα Ιωνία	1
ΣΥΝΟΛΟ	124

Ο οδηγός συνέντευξης, το εργαλείο της έρευνας που χρησιμοποιήσαμε, ήταν αρκετά ευέλικτο, γιατί έδινε τη δυνατότητα στους μετανάστες και τις μετανάστριες να αναπτύξουν τις απόψεις τους και τις σχέσεις τους ανατρέχοντας στη μεταναστευτική τους ιστορία. Αυτό είναι και ένα από τα πλεονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε τη μεταναστευτική πορεία, τις οικονομικές δραστηριότητες και την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, τη γλώσσα, τον ελεύθερο χρόνο, την οικογένεια και συγγένεια, τα μεταναστευτικά δίκτυα, τις σχέσεις με την κοινωνία υποδοχής, τη σχέση με τη διοίκηση, το κράτος και τους φορείς, τις μεταναστευτικές οργανώσεις, την πολιτική και κοινωνική συμμετοχή. Το κομμάτι που αφορούσε στις χωρικές διαστάσεις και στη στέγαση εστίαζε στην κινητικότητα τους από τη στιγμή της άφιξής τους στην Ελλάδα και συνέλεγε πλήρη στοιχεία για τα χαρακτηριστικά των κατοικιών που άλλαξαν στην παραπάνω περίοδο.

Στρατηγικές στέγασης

Η κατοικία: ένας δυνατός και συμβολικός δεσμός

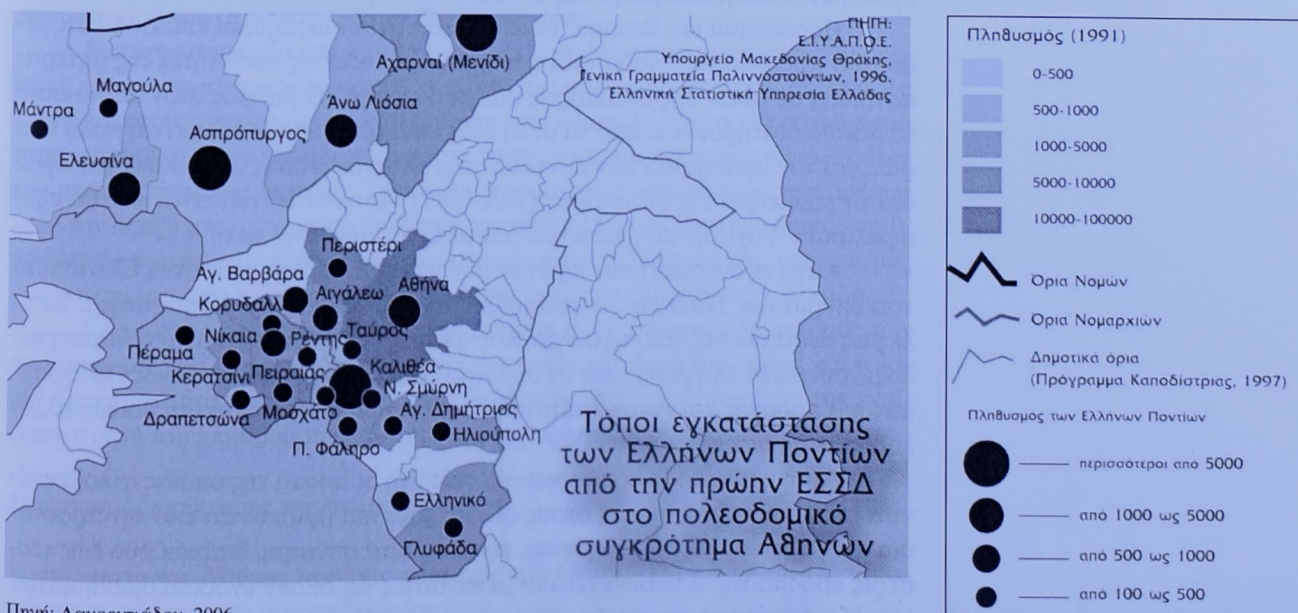
Οι οικιστικές στρατηγικές των Ελλήνων Ποντίων από την πρώτη ΕΣΣΔ εντάσσονται σε μια λογική ένταξης στη χώρα υποδοχής. Είναι οικονομικοί μετανάστες, αλλά οι λόγοι για τους οποίους έφυγαν από τη χώρα τους και το γεγονός ότι ανήκουν στην ελληνική διασπορά καθορίζουν τις προσδοκίες τους στην κοινωνία της μητέρας πατρίδας. Από την πρώτη στιγμή της εγκατάστασής τους αναζητούν τόπο μόνιμης κατοικίας. Η πρόσβαση στην κατοικία εξασφαλίζει την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και αποτελεί σημαντικό δεσμό με τη χώρα υποδοχής. Κα-

θώς η μη μονιμότητα στην εργασία και η μακρόχρονη πολλές φορές περίοδος ανεργίας δεν επιτρέπουν στον Πόντιο μετανάστη να θεωρεί την επαγγελματική του δραστηριότητα σημείο αναφοράς της καθημερινής του ζωής, ο τόπος κατοικίας είναι αυτός που αποτελεί το σημείο αναφοράς του και, ως εκ τούτου, αυτός που αντανακλά τις κοινωνικοπολιτισμικές αξίες της μεταναστευτικής ομάδας.

Για τους Έλληνες Πόντιους από την πρώην ΕΣΣΔ η κατασκευή ενός σπιτιού είναι το απαραίτητο στάδιο του ριζώματός τους στο ελληνικό έδαφος. Είναι το πρώτο πράγμα που πρέπει να κάνουν μετά την εύρεση εργασίας. Αποτελεί σταθερό και παντοτινό δεσμό με την πατρίδα τους και αναδεικνύει με ενεργητικό τρόπο την ελληνικότητά τους. Αποτελεί, επίσης, έκφραση της διάθεσης να εκτεθούν στο βλέμμα των άλλων, στο βλέμμα των αυτοχθόνων, που πολλές φορές τους υποτιμούν και αμφισβητούν την ελληνική τους καταγωγή (Λαυρεντιάδου 2006).

Τα άτομα με χαμηλά εισοδήματα, σε αντίθεση με την κυρίαρχη άποψη, είναι αυτά που διασκορπίζονται στο χώρο, και όχι τα προνομιούχα άτομα. Οι τελευταίοι μετακινούνται στο χώρο για να απομονωθούν, ενώ οι πρώτοι υφίστανται τη δυναμική της *relégation* (Maurin 2004). Αυτό ισχύει και για τους Έλληνες Πόντιους από την πρώην ΕΣΣΔ. Διασκορπίζονται στις γειτονιές του Κέντρου της Αθήνας και των γειτονικών της δήμων, καταλαμβάνοντας το υποβαθμισμένο πάγκο του ενοικιαζόμενου αποθέματος κατοικίας. Τα μεταναστευτικά τους δίκτυα επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις περιοχές εγκατάστασής τους. Όμως η ενοικιαζόμενη κατοικία είναι επιλογή ανάγκης. Δεν σκέφτονται να μείνουν στο ενοίκιο παρά μόνο προσωρινά. Ψάχνουν οικόπεδο να αγοράσουν για να κατασκευάσουν τη δική τους κατοικία.

Στους περιφερειακούς δήμους της Αθήνας στο Θριάσιο Πεδίο υπάρχει μια έντονη παρουσία των Ελλήνων Ποντίων που μετανάστευσαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του '60. Αυτοί δημιούργησαν έναν οικισμό στο Δήμο Ελευσίνας, τα Ρώσικα, καθώς και άλλες μικρές αστικές ενότητες στο Μενίδι και στον Ασπρόπυργο. Αποτελούν για τους νεοαφιχθέντες ένα παράδειγμα κοινωνικής επιτυχίας και ένταξης, γιατί παρ' όλη την περιθωριοποίηση και τον βίαιο κοινωνικό αποκλεισμό στα χρόνια του '60 βρήκαν τη θέση τους στην τοπική κοινωνία. Έ-

τσι, το μοντέλο στεγαστικής τους αποκατάστασης αναπαράγεται και σήμερα από το τελευταίο μεταναστευτικό ρεύμα. Οι περιφερειακές περιοχές της πρωτεύουσας έλκουν τους Πόντιους γιατί εκεί μπορούν να πραγματοποιήσουν τις στεγαστικές τους προσδοκίες.

Κοινωνικές διαφοροποιήσεις και τυπολογία της οικιστικής κινητικότητας των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στην Αθήνα

Οι λόγοι που γεννούν τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις και οδηγούν σε μια αρμονική ή όχι συνύπαρξη στο χώρο διαφορετικών κοινωνικών ομάδων μπορούν να προσεγγιστούν μέσα από την ανάλυση της οικιστικής κινητικότητας.

Δεν πρέπει να αναζητήσουμε τους λόγους του μεταβατικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων στον αστικό χώρο μόνο στη διαφορετική κοινωνική θέση των πληθυσμών, αλλά και στην οικιστική τους αστάθεια, η οποία σχετίζεται με το γεγονός ότι η πόλη έλκει για οικονομικούς λόγους έναν πληθυσμό... «μεταβατικό» και ετερόκλητο. Τα χαρακτηριστικά της κινητικότητας στο κέντρο της πόλης είναι χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας στη βιομηχανική κοινωνία. Η οικιστική αστάθεια αποτελεί έναν από τους τρεις επεξηγηματικούς παράγοντες της κατανομής των πληθυσμών στον αστικό χώρο. Οι άλλοι δύο είναι η θέση στον κύκλο ζωής και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της πόλης που τη μετατρέπουν σε χώρο υλοποίησης των συνολικών διαδικασιών της κοινωνίας (Grafmeyer & Joseph 2004).

Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στον οικιστικό χώρο μπορεί να προέρχονται και από άλλους λόγους. Η κυριαρχία της φτώχειας σε κάποια γειτονιά οφείλεται αρκετές φορές στην οικονομική αβεβαιότητα μιας ομάδας κατοίκων της. Πιο σπάνια παρατηρούμε κοινωνική ανέλιξη στην ίδια περιοχή. Αλλά όταν η συγκέντρωση μιας ομάδας οπουδήποτε, σε οποιαδήποτε κλίμακα, και οι κοινωνικές αντιθέσεις που προκύπτουν βάζουν σε κίνδυνο την ισορροπία της κοινωνίας (που σημαίνει ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο κοινωνικός διαχωρισμός), η αιτία είναι η κινητικότητα ή, πιο συγκεκριμένα, η άνιση πρόσβαση στην κινητικότητα (Brun 1994).

Προσωπικά και θεσμικά δίκτυα λειτουργούν ως δρόμοι επικοινωνίας μέσα από τους οποίους διαδίδεται η πληροφορία από τις κοινότητες της μητέρας πατρίδας σε αυτές της διασποράς και αντίστροφα. Ο βαθμός στον οποίο αυτά τα δίκτυα διατηρούνται από τα μέλη μιας εθνοτικής κοινότητας είναι πολύ κρίσιμος για τον καθορισμό των μοντέλων της μετανάστευσης και τελικά για την ίδια τη γεωμετρία της διασποράς (Rex 1987). Αυτά τα δίκτυα είναι που θα εξασφαλίσουν ή όχι την κινητικότητα των μεταναστών στην πόλη.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της διαμονής τους στην Ελλάδα, τα νοικοκυριά των Ποντίων χαρακτηρίζονται από μια έντονη κινητικότητα. Σε όλες τις περιπτώσεις, από τη στιγμή που φτάνουν στην Ελλάδα οι μετανάστες φιλοξενοούνται σε συγγενείς και σε συμπατριώτες. Η μη εφαρμογή ενός Προγράμματος Υποδοχής και Αποκατάστασης στην Αθήνα ενεργοποιεί τα δίκτυα αλληλοβοήθειας των μεταναστών.

Αυτή η περίοδος προσαρμογής, κατά τη διάρκεια της οποίας φιλοξενοούνται στους συγγενείς τους ή στους φίλους τους και βρίσκονται υπό την προστασία ενός δικτύου αλληλοβοήθειας, είναι αρκετά σύντομη, διαρκεί δύο έως τέσσερις εβδομάδες. Στη συνέχεια οι μετανάστες βρίσκουν ενοικιαζόμενη κατοικία. Η ταχύτητα με την οποία επιλύεται το πρόβλημα της κατοικίας αναδεικνύει

ακόμα μια φορά τη συνεισφορά των δικτύων αλληλεγγύης. Οι διαδοχικές αλλαγές στην κατοικία οδηγούν πάντα σε κατοικία καλύτερης ποιότητας και πολλές φορές σε αλλαγή τόπου κατοικίας.

Μελετώντας περισσότερο σε βάθος την οικιστική τους κινητικότητα, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα πρώτα νοικοκυριά που ήρθαν στην Ελλάδα πριν την αύξηση του ρυθμού της μετανάστευσης, η οποία άρχισε στις αρχές του 1989. Αυτά τα νοικοκυριά επωφελήθηκαν πιο πολύ από ό,τι οι επόμενοι από το δίκτυο υποδοχής. Κατά κανόνα, έμειναν για μεγάλο διάστημα στο σπίτι των συγγενών τους και είχαν πρόσβαση στην ιδιοκτησία πιο γρήγορα. Αυτή η αλλαγή των χαρακτηριστικών του δικτύου υποδοχής είναι καθ' όλα ανθρωπινή και φυσιολογική. Μας έλεγαν: «Στην αρχή φιλοξενούσαμε όλους τους συμπατριώτες μας και ήμασταν περήφανοι να μοιραζόμαστε μαζί τους τα αποτελέσματα των προσπάθειών μας στην Ελλάδα». Όσο το μεταναστευτικό ρεύμα αυξανόταν, τόσο γινόταν και πιο πιεστικό προς το δίκτυο υποδοχής και αλληλοβοήθειας. Έτσι, αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες πραγματικές δυσκολίες. Οι οικογένειες συγγενών και συμπατριωτών καταφτάνουν η μια μετά την άλλη. Το δίκτυο αλληλεγγύης δεν αντέδρασε βίαια απέναντί τους, αρνούμενο την υποδοχή τους, αλλά έβαλε κάποιους κανόνες στο ρυθμό εναλλαγής των φιλοξενούμενων, ώστε να υπάρχει και κάποια σχετική αυτονομία της κάθε οικογένειας.

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της πρωτεύουσας και οι οποίοι, λόγω των συγκεκριμένων συνθηκών, αναγκάστηκαν πολύ γρήγορα να αυτονομηθούν. Γενικά, μένουν πολύ λιγότερο χρόνο σε φίλους και συγγενείς, αλλά συνεχίζουν να εμφανίζονται αρκετές περιπτώσεις που έμειναν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ενοικιαζόμενη κατοικία είναι ο κανόνας μετά το δεύτερο μήνα της παραμονής τους στην Ελλάδα. Η πλειοψηφία μένει σε ενοικιαζόμενη κατοικία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, περίπου δύο έως τεσσάρων χρόνων το λιγότερο. Η κινητικότητά τους εξαρτάται από το ρυθμό ανανέωσης ή όχι του συμβολαίου ενοικίασης της κατοικίας τους (ένα χρόνο το λιγότερο). Παρ' όλα αυτά, μετά από αυτή την περίοδο η μεγάλη πλειοψηφία αυτών των νοικοκυριών αποπτά πρόσβαση στην κατοικία με δικά τους μέσα.

Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τους πιο πρόσφατους μετανάστες. Η οικιστική κινητικότητά τους χαρακτηρίζεται από μια πολύ μικρότερη πρώτη περίοδο υποδοχής στους γονείς και στους φίλους και από ένα πολύ γρηγορότερο πέρασμα στην αυτονομία. Στην εξέλιξη της κινητικότητάς τους καθοριστικός είναι ο ρόλος του μεταναστευτικού δικτύου. Υπάρχουν περιπτώσεις μεταναστών που αμέσως μετά την άφιξή τους μένουν σε ιδιόκτητη κατοικία. Ο ιδιαίτερα σημαντικός αριθμός αυτών που ήταν σε ενοικιαζόμενη κατοικία κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας δικαιολογείται από το γεγονός ότι πρόσφατα εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα.

Γενικότερα, μπορούμε να επισημάνουμε ότι ο σημαντικός αριθμός των νοικοκυριών που έχουν πρόσβαση στην ιδιοκτησία με δικά τους μέσα και η χαμηλή κινητικότητα τα τελευταία χρόνια δείχνει τη σταθεροποίηση και την ενρίζωση αυτού του πληθυσμού στην περιοχή της πρωτεύουσας.

Μηχανισμοί επέκτασης της πόλης

Η επέκταση της Αθήνας προς τις περιοχές του Θριάσιου Πεδίου βασίζεται ακόμα και σήμερα στο οικοπεδεμπόριο.

Η κατηγορία του οικοπεδεμπορίου στην παραπολεοδομία βασίζεται αποκλειστικά πάνω στα θέματα τα σχετικά με την ιδιοκτησία και την εκμετάλλευση της αστικής γης στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, με την έλλειψη πολιτικής γης...

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το καίριο ερώτημα που τίθεται, «Ποιος ελέγχει την παραγωγή αστικών εδαφών και πώς;», δεν μπορεί παρά να απαντηθεί μέσα από τη διερεύνηση των διαδικασιών που μετατρέπουν την αγροτική γη σε οικιστική (αστική) (Φιλίππιδης 1990).

Το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα των Ποντίων στις αρχές της δεκαετίας του '90 δημιούργησε μια μεγάλη ζήτηση σε οικοπέδα προς οικοδόμηση, και αυτόματα οι ιδιοκτήτες γης είδαν την περιουσία τους να αποκτά αξία.

Οι Πόντιοι οικιστές λειτούργησαν ως αυθαίρετοι οικιστές. Βρίσκονταν στο κοινωνικό περιθώριο και είχαν ανάγκη στέγης. Δοκίμασαν να χτίσουν σε αγροασμένα αγροτεμάχια στις παρυφές της πόλης, στις εκτός σχεδίου περιοχές. Η ανοχή των κρατικών αρχών ήταν μονόδρομος, αφού δεν υπάρχει πρόνοια για τη στεγαστική τους αποκατάσταση στην Αθήνα.

Οι ιδιόκτητες κατοικίες τους κατασκευάζονται με άδεια ή χωρίς άδεια σε οικοπέδα ίδιων διαστάσεων που πωλούνται στους μετανάστες από ντόπιους μεσίτες. Αγροτικές εκτάσεις, κύρια ακαλλιέργητες, που γειτνιάζαν και με μικρές βιομηχανικές μονάδες, κυρίως οχληρών δραστηριοτήτων, μετατράπηκαν σε οικιστικές περιοχές.

Όμως οι περιοχές αυτές δεν είχαν τις απαραίτητες υποδομές για να υποδεχτούν ζώνες κατοικίας. Τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους στον Ασπρόπυργο, μεταξύ 1989 και 1994, 7.000 Πόντιοι ζούσαν σε μια παραγκούπολη. Οικόπεδα 100-200 μ² αποτελούσαν τις ιδιοκτησίες των Ποντίων και μέσα σε αυτά ανεγείρονταν εφήμερες παράγκες από ξύλο ή τοποθετούνταν κοντέινερ που είχαν μετατραπεί σε σπίτια. Δεν υπήρχε ρεύμα, δεν υπήρχαν δρόμοι. Ο κόσμος χρησιμοποιούσε για να φωτιστεί λάμπες πετρελαίου και για να μαγειρέψει ξυλόσομπες. Πολύ λίγοι μετανάστες είχαν μια άνετη κατοικία. Οι αρχές καθυστέρούσαν να ρυθμίσουν τη συγκεκριμένη κατάσταση για να υποχρεώσουν τους Πόντιους να μετακινηθούν στη Θράκη. Αυτές οι εφήμερες κατοικίες αντικαταστάθηκαν σταδιακά με μόνιμες κατασκευές, αφού οι Πόντιοι ήταν αποφασισμένοι να εγκατασταθούν εκεί.

Σήμερα όλοι αυτοί οι περιφερειακοί οικισμοί, με εξαίρεση μερικές γειτονιές στο Μενίδι, έχουν ενταχθεί στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης, σύμφωνα με μια πρόταση του τοπικού ΟΤΑ, αλλά δεν έχουν αποτελέσει ακόμα το θέμα μιας γενικής πολεοδομικής μελέτης. Η Νομαρχία αρνείται να επικυρώσει το ΓΠΣ και έτσι οι Πόντιοι ιδιοκτήτες είναι αναγκασμένοι να πληρώνουν μεγάλα πρόστιμα στο κράτος γιατί οι κατοικίες τους δεν είναι νόμιμες.

Η κατασκευή της κατοικίας τους γίνεται από τους ίδιους και από τους συγγενείς τους. Τις περισσότερες φορές χτίζουν το σπίτι τους σε στάδια, ώστε να μπορέσουν να φύγουν από την ενοικιαζόμενη κατοικία και να εξοικονομήσουν το ποσό του ενοικίου για την κατασκευή του δικού τους σπιτιού. Η τάση αυτή να κατασκευάζουν σπίτια σε στάδια σχετίζεται με την οικονομική τους κατάσταση και με το γεγονός ότι οι άντρες της οικογένειας δεν έχουν χρόνο να ασχοληθούν αποκλειστικά με την κατασκευή του δικού τους σπιτιού, μιας και δουλεύουν όλοι αλλού.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι οικιστικές περιοχές των Ποντίων αναπτύσσονται σε έκταση ενώ είναι μικρής πυκνότητας. Επίσης, είναι εξαιρετικά σπάνιο να βρεις κτίσματα που να έχουν πάνω από δύο ορόφους. Αυτό οφείλεται

στον ιδιαίτερο δεσμό που έχουν οι Πόντιοι με τη μονοκατοικία, αλλά επίσης και στην έλλειψη οικονομικών μέσων για να κατασκευάσουν υψηλότερα κτήρια.

Όλα τα τετράγωνα που αποτελούν το οικιστικό σύνολο αυτών των δήμων έχουν κοινή μορφολογία. Τη μόνη εξαίρεση αποτελούν οι γειτονιές του Μενιδίου που είναι εκτός σχεδίου πόλης και αυτές που είναι μέσα σε αγροτικές καλλιέργειες. Στην περιοχή που εκτείνεται ανατολικά των σιδηροδρομικών γραμμών που διασχίζουν το Μενίδι υπάρχουν εκτάσεις για καλλιέργεια και μερικά θερμοκήπια. Ένας μικρός αριθμός Ποντίων αγόρασε οικόπεδα και έφτιαξε κατοικίες. Δεν υπάρχει κανενός είδους οδική υποδομή. Το χειμώνα οι δρόμοι γεμίζουν λάσπη, τα παιδιά για να πάνε σχολείο διασχίζουν μια μεγάλη απόσταση σε δύσκολες συνθήκες.

Οι γειτονιές εκτός σχεδίου πόλης είναι αυτή του Αγίου Ιωάννη του Ρώσου, που βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο του Δήμου Αχαρνών, και η γειτονιά της οδού Πλάτωνος. Η πρώτη είναι μια περιοχή εκτός σχεδίου όπου μένουν περίπου δέκα οικογένειες Ποντίων. Δεν δίνει την εικόνα αστικής ζώνης. Οι δρόμοι είναι όλοι είτε από τσιμέντο είτε από χώμα. Τα σπίτια είναι διασκορπισμένα εδώ κι εκεί. Η σύνδεση με τα δίκτυα έγινε πολλά χρόνια μετά την εγκατάστασή τους. Η κατάσταση είναι ίδια και στην άλλη γειτονιά, της οδού Πλάτωνος. Είναι μια περιοχή ψηλά στο Μενίδι που χαρακτηρίζεται από μεγάλη συγκέντρωση Ποντίων. Οι οικοπεδέμποροι έκοψαν τα οικόπεδα σε 200 μ² και η τιμή τους κυμαινόταν το 1999 από 15.000 έως 20.000 ευρώ. Όταν έφτασαν στην Ελλάδα, μεταξύ 1990 και 1992, η τιμή ανερχόταν σε 7.000 ευρώ. Μόλις το 1995 η γειτονιά αυτή ηλεκτροδοτήθηκε. Όλοι οι δρόμοι είναι χωματόδρομοι εκτός του κεντρικού δρόμου. Υπάρχει μια λεωφορειακή γραμμή που οδηγεί στο κέντρο του Μενιδίου και ένα προκατασκευασμένο δημοτικό σχολείο. Σε αυτή τη γειτονιά υπάρχει ένας πυρήνας αυτοχθόνων και μια μικρή κοινότητα Τσιγγάνων που εγκαταστάθηκαν εκεί πριν δέκα χρόνια. Η γειτνίαση των Ποντίων με τους Τσιγγάνους είναι διακριτική και δεν διατηρούν ιδιαίτερες σχέσεις. Δεν είχαν ποτέ προβλήματα μεταξύ τους, αλλά οι Πόντιοι θεωρούν ότι η παρουσία τους υποβαθμίζει τον κοινωνικό τους περίγυρο. Ο λόγος που επικαλούνται είναι η εφήμερη κατάσταση των κατοικιών τους.

Σε όλες αυτές τις νεόδμητες περιοχές υπάρχει ανάγκη για φυσικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς δεσμούς μεταξύ των κατοίκων. Η δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για μόρφωση και η βελτίωση των δομών που υποδέχονται τους νεοφερμένους πληθυσμούς θα δώσουν μια άλλη διάσταση στη ζωή των κατοίκων και θα ξαναδώσουν αξία στον κοινωνικό περίγυρο του συνόλου των μεταναστών. Έτσι, η χωρική ρήξη που υπάρχει σήμερα δεν είναι απαραίτητο ότι θα οδηγήσει και σε κοινωνική ρήξη.

Μια περιοχή με έντονα τα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους στις παρυφές της πόλης

Αναπαράσταση της πόλης δεν σημαίνει μόνο αναπαράσταση του δομημένου χώρου και των οικιστικών μοντέλων. Σημαίνει αναπαράσταση όλης της κοινωνίας μέσα από το σύνολο των ιστορικών, γεωγραφικών, πολιτισμικών και κοινωνικών μεταβλητών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να επισημάνουμε ότι ο πληθυσμός των Ποντίων έχει ιδιαίτερους κοινωνικοοικονομικούς δεσμούς με το χώρο. Η παρουσία του αφήνει το στίγμα της στην πόλη.

Στις περιφερειακές γειτονιές της Αθήνας υπάρχουν σημάδια και σύμβολα που αποτυπώνουν την ιδιαίτερη ταυτότητα των Ελλήνων Ποντίων. Περιδιαβαίνοντας τους δρόμους, βλέπουμε ονόματα οδών που υποδηλώνουν τη χώρα καταγωγής τους. Τα αυτοκίνητα Lada παρκαρισμένα μπροστά στα σπίτια τους και οι άντρες που συζητούν όρθιοι στην πλατεία ή στη γωνιά του δρόμου συμπληρώνουν την εικόνα της ποντιακής κοινωνίας.

Η ενεργοποίηση του φανταστικού στην αναπαράγωγή και στην επανιδιοποίηση του οικιστικού χώρου και στους τύπους ζωής της εθνοτικής ομάδας είναι απαραίτητο μέσο για την ένταξη της μεταναστευτικής ομάδας. Γι' αυτό και η παρουσία δικών τους σημαδιών στο χώρο αναδεικνύει την τάση για ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

Η πλατεία ως ο κατεξοχήν δημόσιος χώρος: η έξοδος στην πόλη

Ο αστικός δημόσιος χώρος αντιπροσωπεύει μία από τις σημαντικότερες πλευρές της πόλης. Μελετώντας την πόλη από πολεοδομική σκοπιά, μπορούμε να θεωρήσουμε τους δημόσιους χώρους ως πρίσματα και δείκτες που βοηθούν στην κατανόηση μιας αστικής περιοχής (Gloor 2005).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών στην αστική περιοχή της Αθήνας η πλατεία, κατεξοχήν χώρος αστικής κοινωνικότητας, δεν ήταν παρά ένας τόπος περάσματος που μετατρεπόταν σε εξαιρετικές περιπτώσεις σε τόπο θεάματος για τις καλοκαιρινές πολιτιστικές εκδηλώσεις. Καφετέριες και εστιατόρια εγκαθίστανται στις πλατείες και στα πάρκα και έτσι ο ελεύθερος χώρος που έχουν οι πολίτες για να συννευρεθούν είναι πολύ περιορισμένος. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι δημόσιοι χώροι –πάρκα, διαμορφωμένες πλατείες και χώροι παιχνιδιού για τα παιδιά– είναι σπάνιοι, υπάρχει μια σημαντική έλλειψη δημόσιων χώρων.

Η έξοδος στη γειτονιά είναι ένας τρόπος για να «κατασκευάζουν» οι μετανάστες την καθημερινότητά τους. Στις αθηναϊκές γειτονιές υψηλής συγκέντρωσης Ποντίων από την πρώτη ΕΣΣΔ, η πλατεία ξαναβρίσκει το χαρακτήρα της ως δημόσιος χώρος μετά την άφιξη των Ελλήνων Ποντίων. Ξαναποκτά το ρόλο της ως τόπος κυκλοφορίας, τόπος συνάντησης και ανταλλαγής και, κυρίως, ως τόπος συλλογικής δράσης. Χωρίς την παρέμβαση κρατικών σχεδιαστών ο δημόσιος χώρος αποκτά μια νέα δυναμική.

Ο τρόπος ιδιοποίησης και ανάδειξης του σχετίζεται με την κοινωνική δομή των Ποντίων. Η ποντιακή οικογένεια είναι πατριαρχική οικογένεια. Οι άντρες συχνάζουν στους δημόσιους χώρους πιο πολύ από ό,τι οι γυναίκες. Βγαίνουν στην πλατεία μετά τη δουλειά τους και συζητούν μεταξύ τους. Ανταλλάσσουν εμπειρίες και απόψεις, πληροφορίες για το πού μπορούν να βρουν δουλειά, ποιοι είναι οι νεοφερμένοι στη γειτονιά. Συζητάνε τα νέα του χωριού τους στη Γεωργία ή στη Ρωσία και προσδίδουν στην πλατεία τον αρχέτυπο χαρακτήρα της, αυτόν της αγοράς.

Η πλατεία μετατρέπεται έτσι σε χώρο ελεύθερης διακίνησης πληροφοριών σχετικά με την εθνοτική τους κοινότητα. Εξάλλου δεν είναι μια συνήθεια που την απέκτησαν στην Ελλάδα. Η καταγωγή τους από τον Καύκασο δικαιολογεί αυτή την τάση για την προφορική παράδοση. Έρχονται στην πλατεία για να κουτσομπολέψουν, για να συζητήσουν ένα σημαντικό θέμα. Οι πιο σημαντικές ειδήσεις ανταλλάσσονται στο δημόσιο χώρο. Επιπλέον, η πλατεία ήταν πολύ συχνά γι' αυτούς ένας τόπος οικονομικών ανταλλαγών, ένας τόπος εμπορι-

κών δραστηριοτήτων. Ήταν και συνεχίζει να είναι ο κατεξοχήν χώρος της ζωής της κοινότητάς τους.

Η πλατεία είναι, επίσης, ένας τόπος υποδοχής και ένας τόπος αλληλεγγύης στους νεοαφιχθέντες. Εκεί είναι που θα συναντήσουν τους συμπατριώτες τους και θα πάρουν τις πρώτες πληροφορίες για την ενοικίαση ενός σπιτιού, για την αγορά ενός οικοπέδου.

Επιπλέον, το ποντιακό κοινωνικό δίκτυο βρίσκει την ταυτότητά του και χαράσσει τις δικές του αναφορές στην κοινωνία υποδοχής, αλλά επίσης και στην κοινότητά τους. Μια καινούργια κοινωνικοποίηση αστικού χαρακτήρα εμφανίζεται, ξεχασμένη εδώ και πολύ καιρό από τους αυτόχθονες. Αυτοί οι τελευταίοι ήθελαν να κόψουν τους δεσμούς με την αγροτική καταγωγή τους, όπου η πλατεία έπαιζε ένα σημαντικό ρόλο, και παράλληλα αρνιόντουσαν τις βάσεις της ευρωπαϊκής πόλης. Κλείστηκαν σιγά-σιγά μέσα στο σπίτι τους, στον ιδιωτικό τους χώρο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του δημόσιου χώρου είναι ότι αποτελεί χώρο συνάθροισης των αντρών για να βρουν εργασία. Η πλατεία είναι ο τόπος συνάντησης των οικοδόμων με το πιθανό αφεντικό τους. Μαζεύονται εκεί πολύ νωρίς το πρωί. Εκεί κλείνουν το μεροκάματο και απασχολούνται άτυπα, χωρίς ένσημα και χωρίς κοινωνική ασφάλιση. Τους παίρνουν για δουλειά για λίγες ώρες ή για λίγες ημέρες.

Η πλατεία είναι ο χώρος που σε τοπικό επίπεδο επιτρέπει την ανάπτυξη δεσμών μεταξύ των κατοίκων. Οι δεσμοί αυτοί είναι δομημένοι πάνω στο αίσθημα του ανήκειν σε μια συγκεκριμένη κοινότητα (Gloor 2005). Έτσι, η πόλη ως «χώρος» μετεξελίσσεται σταδιακά σε βιωματικό χώρο, αναγνωρίσιμο και προσφιλή (De Certeau et al. 1990).

Επίλογος

Για ιστορικούς λόγους, αλλά και λόγω της ιδιαίτερης υποδοχής που τους επιφύλαξε το ελληνικό κράτος, οι Έλληνες Πόντιοι συμβάλλουν καθοριστικά στους χωρικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς του αστικού χώρου της Αθήνας. Η δυναμική του μεταναστευτικού τους ρεύματος που οφείλεται κύρια στη μη αναστρέψιμη ροή της μετανάστευσής τους, λόγω των γεωπολιτικών αλλαγών στις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, αλλά και στα ίδια τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής ομάδας, που αφήνει τα σημάδια της στο χώρο. Η δυνατή αίσθηση της εθνικής στους ταυτότητας στις χώρες της διασποράς δημιουργεί μια κοινότητα έξω από τον εθνικό χώρο, όπου ο μετανάστης βρίσκει άλλους με παρεμφερή πολιτισμική ιστορία και αντλεί δύναμη για να πάρει την απόφαση για μετακίνηση προς το εθνικό κέντρο. Η απόφαση για μετανάστευση είναι συλλογική.

Η μεταναστευτική ταυτότητα αυτού του πληθυσμού, που γεννήθηκε από τη μεταναστευτική του ιστορία, είναι αρκετά ευέλικτη ώστε να μπορεί να ενταχθεί μέσα στο πρόγραμμα υποδοχής του κράτους. Τα δίκτυα λειτουργούν από μόνα τους σαν ένα «πρόγραμμα υποδοχής» και αναπτύσσουν ένα μηχανισμό ενσωμάτωσης εντυπωσιακό σε όλα τα επίπεδα: οικονομικό, κοινωνικό, ψυχολογικό, συλλογικό και ατομικό. Παράλληλα, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι παρ' όλους τους μηχανισμούς υποδοχής και ένταξης (είτε από τη μεριά του κράτους, είτε από τη μεριά της συλλογικής τους ιστορίας) η περίοδος της μετανάστευσης και της εγκατάστασης παραμένει ένα δραματικό γεγονός στη ζωή

τους. Αυτή η περίοδος προσαρμογής και ένταξης διατηρείται για αρκετά μεγάλο διάστημα μετά την άφιξή τους. Η διάρκειά της εξαρτάται κυρίως από την πρόσβαση στα δίκτυα αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας, από την προσωπικότητα του ατόμου αλλά και από την οικογενειακή του κατάσταση, από αντικειμενικά γεγονότα που βρίσκονται πάνω από τη θέλησή του και από τυχαία γεγονότα.

Η εγκατάσταση στον αστικό χώρο, και ειδικότερα στην ελληνική πρωτεύουσα, δεν μπορεί παρά να συμβάλει θετικά στην κοινωνική τους ένταξη και στην αποδοχή τους από την ελληνική κοινωνία. Και αυτό γιατί η πόλη είναι ένας τόπος συμβίωσης, συγκατοίκησης, στιγμιαίας ή παρατεταμένης παρουσίας μεταξύ ξένων. Είναι ένα ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο συναντιούνται άγνωστοι. Είναι αυτή που μπορεί να αφομοιώνει διαφορετικούς πολιτισμούς (Sennett 1979).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Brun, J. (1994), «Essai critique sur la notion de ségrégation et sur son usage en géographie urbaine», στο Brun, J., Rhein, C. (επιμ.), *La Ségrégation dans la ville*, Paris: L'Harmattan.
- De Certeau, M., Giard, L., Hayol, P. (1990), *L'Investigation du quotidien*, Paris: Arts à Faire.
- Ghorra-Gobin, C. (2001), *Réinventer le sens de la ville: les espaces publics à l'heure globale*, Paris: L'Harmattan.
- Gloor, K. (2005), «De la difficulté à s'approprier l'espace public à Los Angeles», στο Hossard, N., Jarrin, M. (επιμ.), *C'est ma ville! De l'appropriation et du détournement de l'espace public*, Paris: L'Harmattan.
- Grafmeyer, Y., Joseph, I. (2004), *L'Ecole de Chicago*, Paris: Flammarion.
- Λαυρεντιάδου, Μ. (1996), *Να φεύγεις και να ριζώνεις. Η εγκατάσταση των Ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στη Θράκη και στην Αθήνα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Maurin, E. (2004), *Le Ghetto français. Enquête sur le séparatisme social*, Paris: Editions du Seuil.
- Rex, J., Joly, D., Wilpert, C. (επιμ.) (1987), *Immigrant Associations in Europe*, Aldershot.
- Sennett, R. (1979), *Les Tyrannies de l'intimité*, Paris: Editions du Seuil.
- Φιλίππιδης, Δ. (1990), *Για την ελληνική πόλη*, Αθήνα: Θεμέλιο.